

РЕНАТ ПОЛЬОВИЙ

КОБЗАРІ У МОЄМУ ЖИТТІ

ЗМІСТ

КОБЗАР ГРАЄ – ДУША СПОЧИВАЄ.....	1
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОБЗАР СЕМЕН ВЛАСКО.....	2
НЕРЕАЛІЗОВАНИЙ ТАЛАНТ.....	4
КИЇВСЬКИЙ КОБЗАР МИХАЙЛО БАШЛОВКА.....	5
БАНДУРНИЙ МАЙСТЕР ОЛЕКСАНДР КОРНІЄВСЬКИЙ.....	7
КОРСУНСЬКИЙ БАНДУРИСТ ОЛЕКСІЙ ЧУПРИНА.....	11
ВІДРОДЖУВАЧ ТРАДИЦІЙНОГО КОБЗАРСТВА.....	13
ЧЕРКАСЬКИЙ БАНДУРИСТ.....	15
РОМЕНСЬКИЙ КОБЗАР ЄВГЕН АДАМЦЕВИЧ.....	17
КОБЗАРСЬКИЙ ПАНОТЕЦЬ МИКОЛА БУДНИК.....	19
ЯЛТИНСЬКИЙ БАНДУРИСТ ОЛЕКСІЙ НИРКО.....	21
КИЇВСЬКИЙ КОБЗАР ВАСИЛЬ ЛІСОВОЛ.....	22
КОБЗАР ІЗ ЛАВІРКОВОГО.....	23
КОБЗАРІ-БАНДУРИСТИ.....	25
ПІСЛЯСЛОВО АВТОРА.....	27
ЖИТТЯ, ПРОЖИТЕ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	28

КОБЗАР ГРАЄ – ДУША СПОЧИВАЄ

Звуки бандури глибоко сягнули найпотаємніших куточків моєї душі ще в ранньому дитинстві. Хоч чути їх доводилося хіба з радіорепродуктора та інколи в робітничих клубах рудень Криворіжжя, де виступали на початку 1930 років невеликі мандрівні капели бандуристів.

Після довгих років перебування на чужині, повернувшись в Україну і облаштувавшись на Донбасі, я поступово почав уростати в пісенну культуру свого народу. Збирав грамофонні платівки з народними піснями, зокрема у виконанні бандуристів. Подорожуючи Україною, знайомився з народними кобзарями, записував за допомогою магнітофону думи, пісні, мелодії у їхньому виконанні та бесіди з ними. Зустрічі з бандуристами почастішали після мого переїзду на Київщину – до Бучі, а згодом Ірпеня.

Через багато років розповідаючи про своє спілкування з ними, не один раз чув від приятелів пораду зібрати свої розповіді в книгу. Отже на схилі своїх літ я вирішив це здійснити.

Ренат ПОЛЬОВИЙ

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОБЗАР СЕМЕН ВЛАСКО

Проживаючи у зрусіфікованому Донбасі та працюючи за своїм інженерним фахом, я з внутрішнього національного покликання цікавився усіма проявами української культури і постійно шукав їх. Із цією метою я щороку під час своїх відпусток здійснював подорожі Україною та прилеглими до неї територіями, заселеними українцями. Маршрути цих мандрівок заздалегідь опрацьовував з огляду на об'єкти мого зацікавлення (музеї, пам'ятки історії та архітектури, осередки художніх промислів тощо).

Під час однієї з таких мандрівок у травні 1966 року в селі Блистова Новгород-Сіверського району на Чернігівщині я познайомився з народним бандуристом Семеном Сидоровичем Власком. Народився він 1904 року в селі Кудрівка, що коло Сосниці Чернігівської губернії. З першою дружиною мав трьох дорослих синів. Удруге одружився із Параскою Шульгою і осів у селі Блистова, де дружина мала власну хату. А до того часу він як кобзар вів напівмандрівний спосіб життя. Кобзарював у північно-східних районах Чернігівщини (Менський, Сосницький, Новгород-Сіверський, Корюківський).

Кобзарську науку опанував, будиши поводитирем у славнозвісного сліпого кобзаря Павла Васильовича Кулика, який входив до сосницького цеху та якого любив слухати в рідних В'юнищах на Чернігівщині Олександр Довженко,

Про свого вчителя Павла Кулика Власко розповідав, що той був людиною заможною. Мав п'ять десятин землі, коней, худобу, біля яких господарювала дружина. Для пересування по селах мав однокінного воза. Не злязачи з нього, Кулик грав і співав, а Власко, відбиваючись кийком від собак, обходив двори і збирав подаяння "на кобзаря". За твердженням Власка, загинув Кулик у 1920-х роках: його разом із сім'єю забили грабіжники (а зі слів І. Бугаєвича, загинула родина, а сам Кулик врятувався і до кінця свого життя у 1928 р. жив із кобзарства). Власко довгий час грав на бандурі, що залишилася у спадок від учителя.

Коли я зайшов до його хати, кобзар лежав на лежанці й стогнав від загострення виразки шлунку. Біля нього сидів його дворічний синок Миколка. Мене вразила убогість їхнього житла. За розмовою біль у нього поступово ущух. Він узяв бандуру і почав награвати. Бандуру мав хроматичну – славетного майстра Олександра Корнієвського. Грав Власко чудово. Особливо вражав чернігівський спосіб гри на басах, коли разом щипають два баси через октаву. Особливо хвацько й віртуозно у нього виходили танцювальні мелодії. Це він пояснював тим, що сучасні сільські слухачі більше замовляють музику веселу, жартівливі пісні та танці. Я ж просив співати думи й історичні пісні, які доводиться виконувати рідко.

Невдовзі приїхала його дружина, і я змушений був збиратися у дорогу. На прощання домовилися, що невдовзі я приїду з магнітофоном. Тижнів через два я знову був у нього. На магнітофоні "Весна" я записав одну бобіну різних пісень, серед яких "Думу про втечу трьох братів з Азова", пісні про Саву Чалого, про Байду, Морозенка.

З того часу почалося наше листування. З огляду на його скрутне матеріальне становище, пенсійний вік і хвороби, я звернувся до Новгород-Сіверської райради з клопотанням про призначення йому пенсії. Звідти мені відповіли, що, оскільки Власко не має трудового стажу (все своє життя виступав у різних установах за плату згідно з домовленістю) і не втратив джерел засобів до існування (має трьох дорослих синів), то підстав для призначення йому пенсії нема. Все ж, правлінню колгоспу була дана

вказівка надавати необхідну допомогу сім'ї Власка в разі звернення. Для матеріальної допомоги Власкові та популяризації бандури й української пісні задумав я організувати на своєму заводі його концерти. З цією метою запросив Власка приїхати до мене в Костянтинівку. Вислав йому на дорогу грошей. У листопаді Семен Сидорович приїхав і до трьох тижнів гостював у мене. За цей час ми провели багато розмов, на чотирьох бобінах записали увесь його репертуар. Слухати приходили мої знайомі й сусіди. Ходили й ми до них. Скрізь він мав неабиякий успіх. Мій колимський спів'язень дід Іван Гнипа, розчулившись, подарував йому чоботи й кухвайку. Бувши запеклим лихословцем, дід Гнипа з великою повагою відзначив: "Культурний дідок! Жодного гидкого слова не скаже!" Справді, в своєму репертуарі Власко ніколи не вживав сороміцьких куплетів, як це було властиво деяким іншим кобзарям.

Але з влаштуванням його концертів несподівано виникли складнощі. В керівників заводу моя пропозиція викликала підозріння і розгубленість. Причина: ініціатива виходила від націоналіста (в заводському донбасівському середовищі я розмовляв українською мовою). Після нарад із парткомом і завкомом, керівництво заводу звернулося до міськкому партії за дозволом. Там зажадали переліку пісень і їхні тексти. На моє обурення головний інженер В. Остапенко зауважив: "Даремно ти легковажиш. Хто його знає, що твій бандурист заспіває!" З цього я зробив висновок, що українську пісню більшовицька влада вважає для себе небезпечною і тому її обмежує.

На щастя, Власко почув мою розмову з дружиною з цього приводу і дав потертий листок паперу, на якому був затверджений печаткою Новгород-Сіверського райкому КППРС перелік пісень, з якими йому дозволялося виступати прилюдно. Всього з десятків родинно-побутових та ліричних пісень. Такого папірця виявилось досить, щоб косянтинівський міськком партії дав дозвіл.

Після цього з великим успіхом було проведено кілька концертів у цехах заводу і в заводоуправлінні. Співав він потім всяких пісень, не притримуючись дозволеного репертуару. Люди охоче збирали для нього гроші, а керівники цехів знаходили спосіб заплатити офіційно.

В наших щоденних розмовах Семен Сидорович багато розповідав про окремих кобзарів, про кобзарське братство і його справи, про лебійську мову, про кобзарсько-братські з'їзди для полегдження своїх справ, головною з яких був розподіл території між кобзарями. З'їзди відбувалися ще в 1920-ті роки і проходили у музичного майстра Олександра Корнієвського, який для цього заходу надавав просторі приміщення своєї майстерні.

З підсиленням московсько-більшовицької імперії розпочалася її боротьба проти проявів української культури, яку вона вважала шкідливою для свого існування. Великого удару по традиційному кобзарству завдав улаштований Москвою Голодомор 1932 - 1933 років. Тоді загинули мільйони здорових людей, серед них – і безпомічні сліпі каліки-кобзарі.

В 1930-х роках влада почала гоніння на традиційних кобзарів, змушуючи їх організовуватися у своєрідні "колгоспи" - капели. До складу однієї з таких капел увійшов і Семен Власко. Керував нею бандурист Л. Удовиченко, якого Власко вважав за походженням "із панів, бо був дуже письменний" (сам Власко був неписьменним). З наближенням сумнозвісного 1937-го року Удовиченко був репресований. Репресували й інших – і то найталановитіших – бандуристів. Упали як у безвість. Не залишилося за

ними й сліду. Зосталося трохи калік. Отоді й Власкові сказало начальство: "Керуй капелою".

Після німецької окупації Власко був запрошений як бандурист і бубнист до одного з армійських ансамблів пісні й танцю, з яким пройшов до Берліну.

Після війни Семен Сидорович перебивався випадковими заробітками: грав на запрошення по селах – на весіллях, храмових святах тощо.

Розповідав, що з Німеччини привіз трофейний струнний музичний інструмент – цитру, яка довго лежала в нього без ужитку, доки він її не продав сліпому кобзарю Левкові Ступаку, в якого перед тим украли бандуру. Переробивши цитру на подобу бандури, Ступак кобзарював із нею.

Розповідав, як був запрошений дружиною Олександра Довженка Юлією Солнцевою на зйомки кінофільму про довженкове дитинство на роль кобзаря Кулика. Позаяк Власко не відповідав ролі своєю статуєю (був малого зросту і худий), Кулика грав бандурист Володимир Перепелюк. Семен Сидорович у фільмі грав бубниста. Мушу сказати, що бубнист він рідкісний. Бубон у його руках прямо літає, гупаючи, дзвенячи і гудячи. Я записав його гру на бубоні.

Проводжав я Семена Сидоровича додому з донецького вокзалу. Чекаючи поїзда, сиділи у привокзальному ресторані. Було людно. Гучно гримів естрадний оркестр. Підпили шахтарі з-за сусіднього столика попросили Власка заграти. Оскільки оркестр глушив звуки бандури, шахтарі примусили оркестр замовкнути. Навколо нашого столу зібралися слухати бандуру багато відвідувачів. Підійшов дехто і з оркестрантів.

Перед від'їздом Власко сказав, що поїде до Корнієвського полагодити бандуру, бо трохи розклеїлася. А по поверненні додому повідомив, Що поїздка до Корюківки, де проживає майстер, відкладається у зв'язку з суворою та сніжною зимою. Цей його лист за 17 січня 1967 р. був останнім, бо 25 січня він раптово помер від запалення очеревини внаслідок прориву виразки.

Вічна Йому пам'ять!

НЕРЕАЛІЗОВАНИЙ ТАЛАНТ

В червні 1969 р. в м. Бахмачі на Чернігівщині я завітав до Трохима Кучеренка – про нього, як про вправного бандуриста, згадував У розмовах кобзар Семен Сидорович Власко. При цьому він зазначав, що життєві обставини змусили Кучеренка кравцювати.

Трохим Данилович виявився кремезним і бадьорим чоловіком понад 60-ти років. Мешкав він у власному будиночку поблизу залізничного вокзалу. Зустрів мене привітно. В розмові виявив палкий український патріотизм і шану до Тараса Шевченка, якого постійно цитував. Показував газетні та журнальні вирізки про Шевченка. Згадували ми наших спільних знайомих Семена Власка та бандурного майстра Олександра Корнієвського.

На моє прохання Кучеренко дістав із шафи в художньо зробленому футлярі гарну бандуру роботи Корнієвського. На пропозицію заграти, обережно торкаючи струни, видобув кілька акордів і сумно сказав, що дуже давно не брав інструмента до рук. Потім поклав бандуру на стіл.

Розповів, що змолоду захопився бандурою, опанувавши чималим репертуаром. Приятелював із багатьма професійними бандуристами. Але настали страшні часи

гоніння на українську культуру, коли бути бандуристом стало небезпечно. Цих носіїв українського національного Духу московсько-більшовицька влада почала винищувати. В часі це співпало з Голодомором 1932-1933 років. Отоді, щоб вижити самому і врятувати сім'ю, покинув бандурництво і став кравцем.

Думаю, що немалим чинником, який відохотив Кучеренка від бандури (міг же він грати принаймні для своєї душі!) було неприхильне, ба навіть вороже ставлення до його музичного захоплення в сімейному оточенні. Такий висновок зробив я з власних спостережень: під час нашої розмови до кімнати зайшла його дружина; неприязно глянувши на мене, вона почала сердито дорікати чоловікові, що той забув свій обов'язок сходити по молоко. Треба було бачити розгубленість Кучеренка. Він на півслові обірвав розмову, полохливо заметушившись, прожогом вискочив із кімнати. Господиня ж, осудливим поглядом вказуючи на бандуру, спитала мене: "Ну, що воно дає?" Недослухавши моєї плутаної від несподіванки відповіді, заявила рішуче: "А я думаю, що нічого воно не дає! Дурниця і більше нічого! Було замолоду носиться з тією бандурою... Та що це таке?.. Та нащо воно схоже?.. Та я як узялася за нього!.. Ви знаєте, скільки за цю бандуру він грошей віддав? Та за ті гроші тоді можна було мішок борошна купити!.."

Для мене стали зрозумілими причини відчуження бандуриста від бандури. В батьківській хаті Кучеренкова дочка – лікар – розмовляла виключно московською мовою (Бахмач – переважно україномовне містечко), а батька називала «папою». Про свого сина – кандидата наук і доцента київського університету – Кучеренко перед тим розповідав, що той докоряв йому за необачність, коли батько в часи хрущовської відлиги написав листа-клопотання про видання творів композитора Миколи Лисенка. Мовляв, його (сина) кар'єрі це може зашкодити.

Прощаючись, розчулений Трохим Данилович запропонував найближчим часом кинути все і поїхати до Корюківки провідати Корнієвського. Дату поїздки він обіцяв повідомити листом.

Листа його я не дочекався.

КИЇВСЬКИЙ КОБЗАР МИХАЙЛО БАШЛОВКА

Особою Михайла Башловки я зацікавився після розмови з роменським бандуристом Євгеном Адамцевичем. Той розповідав, що, коли 1969 року при Музично-хоровому товаристві УРСР було створено Об'єднання співців-кобзарів, туди ввійшло 14 осіб – як старих віком (дивом уцілілих недобитків після сталінського погрому), так і кобзарів молодшого віку. Серед них був і незрячий київський бандурист Михайло Башловка. Запав він Адамцевичеві в душу тим, що створив мелодію на слова Пантелеймона Куліша "До кобзи" і Тараса Шевченка "Стоїть в селі Суботові". А ще тим, що на першому концерті Об'єднання співців-кобзарів у Київському оперному театрі навідріз відкинув настанову зверхників співати твори "радянського фольклору" і відмовився виступати.

Цікавості додав відомий знавець українського народного мистецтва Іван Макарович Гончар, сказавши мені, що має у схованці віршовану історію України Башловки – талановитий і дуже сильний твір.

Саме слово "башловка" означає почесний подарунок зі здобичі, який запорозьке

товариство виділяло отаманові або рядовому козакові, що особливо відзначився в боях.

Обставини моєї зустрічі з Башловкою були такі. На прохання бандуриста М. Полотая, який звернувся до мене від імені редакції журналу Народна творчість та етнографія", під Різдво 1970 р. я привіз до Києва магнітофонні записи тоді уже покійного кобзаря Семена Власка. після прослуховування у інституті етнографії я пішов до Івана Гончара, де завжди мене гостинно приймали на ніч. Там було багато гостей. Я розповів про мету свого приїзду до Києва. Господар і гості зажадали почути записи. При обговоренні почутого я висловив свою мрію послухати спів і гру Михайла Башловки. Ідея була підхоплена присутніми. Організатором цього заходу став Володимир Данилейко. Зателефонували Полотая. Взнавши від нього адресу Башловки, автомашиною Володимира Гончаренка (сина знаного бандуриста Петра Гончаренка і чоловіка відомої бандуристки Галини Менкуш) поїхали за Башловкою. По дорозі захопили з собою і Полотая.

Зайшли до господи з колядкою "Добрий вечір Тобі, пане господарю". Господиня (теж сліпа) з дітьми слухали, стоячи, а господар сів до піаніно і почав акомпанувати. Після колядки нас запросили до столу. Ми, дякуючи, відмовлялися. Пояснили причину своїх відвідин, але господар був неблаганним: "А було б не колядувати!" Почалася розмова про давність наших традицій. Полотай вирік, що тепер уже колядки на новій основі, на що Данилейко багатозначно глянув на мене і скрушно зітхнув.

До авто Башловка узяв із собою бандуру і дошкільного віку донечку. Прибули до Гончара доволі пізно.

Башловка – нижче середнього зросту дещо тлукуватий чоловік із добродушним широким обличчям, світловолосий, з усміхненими очима. Веселий і говіркий. Таким запам'ятався мені.

Доки точилися розмови, Башловка сидів на канапі між Полотаям і донькою та обмацував раму картини на стіні над канапою, захоплено висловлюючи своє здивування мистецьким рельєфним різьбленням на ній. Ще більше захоплення викликало звучання басів Власкової бандури, що в той час тихо бриніла з магнітофону. Він попросив увімкнути голосніше і заворожено слухав. "Як ото той чоловік так уміє?" – тихо, ні до кого не звертаючись, спитав.

Врешті попросили і його заспівати. Замовили Кулішеву "До кобзи". Голос у нього дзвінкий, високий. В напівосвітленій господі особливо доймав словами:

Гей, хто на сум благородний багатий,
Сходьтеся мовчки до рідної хати,
Та посідаймо по голих лавках,
Та посумуймо по мертвих братах...
А далі ще зворушливіше:
Кобзо! Ти наша відрада єдина...
Поки із мертвих воскресне Вкраїна,
Поки діждеться живої весни,
Ти нам про нашу тісноту дзвони.
Стиха дзвони, нехай змучене серце
Важко заб'ється, до серця озветься,
Як на бандурі струна до струни.

Після цього виконав Шевченкову "Стоїть в селі Суботові..." Мелодія додавала силу останнім словам:

Встане Україна,
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!..

Після останніх слів запанувала тиша. От ніби офіційно й не заборонені на той час твори, але яка пекуча злободенність проявляється в них у виконанні бандуриста! Не дарма ж московські окупанти переслідували і винищували кобзарів. Потім попросили і Полотая щось заспівати. Той відмовлявся, пропонуючи прослухати себе в звукозапису із витягнутої з кишені бобіни. Врешті, здався і проспівав на Башловчиній бандурі стародавню пісню про Бондарівну.

Ця зустріч затяглася за північ. Згодом я дізнався, що народився Башловка 10 грудня 1924 р. на хуторі Макухи біля Зінькова на Полтавщині. В дитинстві втратив зір. 1940 року навчився грати на бандурі. Протягом 1944 - 1945 років кобзарював, мандруючи по Полтавщині, Харківщині та Сумщині. Від 1945 р. проживав у Києві, працюючи друкарем у фірмі "Світанок". Мав неабиякі музичні та поетичні здібності. Є автором мелодій думи "Пам'яті 30-ти" про героїв Крут (на слова Павла Тичини), балади "Ярина", "Ельдорадо" Володимира Самійленка, "До Основ'яненка" (Б'ють пороги, місяць сходить) Тараса Шевченка, "Сонце на обрії, ранок встає" Олександра Олеся і пісні про Івана Богуна.

Не знаю, наскільки володів він традиційним кобзарським репертуаром. Певно, як особистість творча надавав перевагу літературним та власним творам. Мріяв я побачитися з ним іншим разом, записати пісні з його голосу, та не судилося.

1972 року почалася велика хвиля терору влади проти українського культурного руху, коли було піддано репресіям значну частину українських дисидентів. Запанували жорстокі цензурні утиски проти всіх проявів українського культурного життя (заборонено було, наприклад, діяльність музею Івана Гончара з популяризації народного мистецтва). Живучи в той час на Донбасі і турбуючись долею своїх однодумців у Києві, я згадував полум'яного патріота Михайла Башловку і боявся за його долю. Він не пережив того лихоліття і помер 30 квітня 1973 р. на 49 році життя. Вічна йому пам'ять і слава!

БАНДУРНИЙ МАЙСТЕР ОЛЕКСАНДР КОРНІЄВСЬКИЙ

Про Олександра Самійловича Корнієвського багато я дізнався від кобзаря Семена Власка з села Блистова, що на Новгород-Сіверщині. Саме тоді у мене визрів намір поїхати до містечка Корюківки Чернігівської області, де Корнієвський жив. Тому й включив відвідини Корюківки у маршрут своєї чергової мандрівки Україною на травень - червень 1967 року, до якої запросив і свого брата Василя – художника (тоді мешканця Москви).

Вранці 2 червня ми добралися до хати Корнієвського. Зустрів він нас приязно, сказавши при цьому, що про мене писав йому Власко. Був це невисокий, міцний, віком понад 75 років чоловік. Цілий день ми провели в цікавих розмовах. Відзначався

Корнієвський чудовою пам'яттю і в подробицях розповідав про давноминулі події. Так довідавшись, що проживаю я в Костянтинівці на Донеччині, згадав, що в 1920-х роках зробив бандури на замовлення тамтешніх бандуристів Жарка і подружжя Ковалевських. Дізнавшись, що я часто буваю на Кубані, розповів, що мав замовлення на бандуру від кубанського бандуриста Конона Безщасного із станиці Слов'янської. До речі, наступного року в тій станиці я знайшов хату Безщасного і розмовляв із його дружиною. Сам бандурист на той час вже помер. Останні роки життя не грав через каліцтво руки, а свою бандуру заповідав місцевому шкільному музеєві. На жаль, у зв'язку з літніми вакаціями він був зачинений.

Народився Олександр Корнієвський 8 березня 1889 р. на Чернігівщині в с. Данилівка Менського Району. З дитинства виявив хист до майстрування струнних музичних інструментів, поглибив його навчаючись у ремісничому училищі на столяр-червонодеревця. Маючи власну майстерню, виготовляв бандури, скрипки, гітари, гусли та арфи. Був знайомий із багатьма бандуристами. У 1937-му його засудили на 10 років позбавлення волі – через те, як він говорив, що українцем родився. Офіційно Корнієвського звинувачували, що виготовляв бандури націоналістам (сам майстер розповідав, що ще з дореволюційного часу на бандури настав великий попит, приїздили всякі пани, замовляли і добре платили). Фактично потерпів він за свій фах. У часи, коли бандура стала атрибутом українського "буржуазного націоналізму" і винищувалися кобзарі, репресії не могли оминати й бандурного майстра.

Розповідав, що переслідувань зазнавав ще з кінця 1920-х років як "непман" – у той час заможних людей (підприємців) арештовувало ГПУ і погрозами та тортурами чекісти змушували віддати певні кошти на "побудову соціалізму", після чого звільняли на деякий час. Не раз "чавили золото" і з Корнієвського. А вже в 1930-х "шили політику".

Розповідав про тяжкі умови зимового етапу на Сибір, коли в "телячому" вагоні трупи померлих лежали на підлозі в замерзлих нечистотах. Щоб не впасти й не померти в нечистотах, підв'язував себе за руку до верхніх нар вагону і забувався в дрімоті.

До місця призначення прибув украй виснаженим, зовсім непридатний до важкої фізичної табірної праці. Але на його щастя один наглядач потребував ремонту віконної квартирки в щойно одержаному помешканні. Для виконання цієї роботи узяв на один день Корнієвського. А пропрацював він у того наглядача два тижні. За той час перенавісив у нього кілька дверей, перестелив усю підлогу, ще й розбиту гітару відремонтував. Так, не перетруджуючися фізично і непогано харчуючись, відновив свої фізичні сили.

Від одного наглядача потрапив на такі ж послуги до іншого. Потім настроїв піаніно начальнику табору. Виготовляв на замовлення високого начальства художньо виконані подарункові вироби (скриньки, рамки тощо). Отже, дякуючи своїм золотим рукам, здобув у таборі окремий статус і в табірних умовах зажив краще, ніж ті, що жили на волі. Навіть мав змогу заробляти чималі гроші.

Після звільнення надовго залишився жити у м. Бійську на Алтаї, бо сім'я його вся, крім старшого сина-військовослужбовця, трагічно загинула в окупованій Корюківці (за одного забитого радянськими партизанами жандарма німці знищили багатьох його жителів та попалили багато будинків).

Повернувшись до Корюківки, спочатку жив у сина, а згодом придбав власну хату, в якій поселився з новою дружиною. З Алтаю привіз деревину для виготовлення

бандур, а також кілька готових інструментів.

Показав нам декілька своїх виробів, готових на продаж. Це були не просто бандури, а справжні витвори мистецтва, з вкритими художнім різьбленням голівками та ручками (грифами), пишно інкрустованими верхняками – дейками. Корнієвський не просто музичний майстер, він у бандурній справі – новатор, винахідник. Він настільки удосконалив бандуру, що у порівнянні з народною діатонічною бандурою фактично створив новий інструмент – бандуру хроматичну з півтонами. Вніс у бандуру металеві кілки, перемикачі з мінору ("нажаліб") на мажор ("навесело"). Бандури його визначаються чистотою звучання. Тепер і фабрики виробляють хроматичні бандури.

Врешті показав нам Корнієвський бандуру, яку сам вважав вершиною своєї майстерності. Ця бандура виготовлена на замовлення українського Уряду для подарунку тодішньому генсекові Микиті Хрущову. Бандура викликала у нас захоплення: спідняк її був виготовлений із деревини горіха, а дейка оздоблена інкрустаційним зображенням усіх дев'яти давньогрецьких муз. Був художньо виконаний і футляр для неї.

Домовлятися до майстра приїздив сам заступник голови Ради Міністрів УРСР Петро Тимофійович Тронько. Узгодили термін виготовлення і ціну – 2500 карбованців. Невдовзі Тронько навідався з додатковим замовленням – виготовити бандуру в подарунок українського уряду кубинському вождеві Фіделю Кастро.

По закінченню роботи за бандурами приїхав Тронько з двома експертами. Один із них – професор київської консерваторії Баштан, прізвища другого не пам'ятаю. Стали вони навперемінку награвати на "хрущовській" бандурі, скося позираючи на Корнієвського. Той розцінив їхню поведінку, як очікування хабаря. "Знаючи собі ціну", Корнієвський сидів незворушно. Оскільки це тривало досить довго, Тронько почав квапити експертів із висновками. Ті попросили дозволу усамітнитися для наради. Повернувшись до кімнати, Баштан категорично вирік присуд: коли б цю бандуру давали йому й даром, то він би її не взяв. Стривожений Тронько допитувався причини такого висновку, на що Баштан плутано почав пояснювати незручністю положення руки під час гри та іншими дрібницями – ніби Хрущов на тій бандурі гратиме. Поїхав Тронько без бандур, запевнивши майстра, що невдовзі той від Тронька, як кажуть, ні слуху, ні духу.

До цієї події Корнієвський ставився по-філософському спокійно, мовляв, може воно й на краще. У своєму житті траплялося йому не раз, коли велика невдача чи нещастя згодом оберталася на удачу. Наприклад, коли його засудили на довге ув'язнення, він вважав тоді це за непоправне горе, вірну загибель. А вийшло навпаки добре жилося йому в Сибіру. Якби ж проживав дома, загинув би від рук німців разом із дружиною і малими дітьми. Отак і з подарунковими бандурами. Думалося, що на зароблені гроші зробити капітальний ремонт хати, спорудити деякі прибудови, та стався крах цим планам. Біда! А тепер Хрущова знято з усіх його посад. Стережись, що постане запитання: "А хто то йому бандуру зробив?.." Було ж уже, засудили за зроблені до революції бандури, власники яких опинилися на еміграції в Чехословаччині!

Показав нам Корнієвський майстерно виготовлену тростину, руків'я якої він виготовив із уламку мамонтового ікла. На вертикальній основі руків'я в овальній рамці майстер вставив свою фотографію. Світлина була дещо завелика і не вміщалася в овалі. Роздумуючи, що залишити в овалі: верхню частину голови (до речі, на світлинах різного віку Корнієвський голомозий) чи краватку на шиї, Олександр

Самійлович надав перевагу другому варіантові, чим дуже потішив як художника спостережливого Василя. Взагалі, майстер, де тільки міг, зображав свій профіль. Навіть на відлитому з алюмінію бандурному приструннику завжди є його профіль, хоч схожість із оригіналом, крім явної голомозості, дуже умовна.

До відомих старосвітських кобзарів, яких знав особисто, ставився зверхньо, мовляв, мали примітивні бандури з малою кількістю струн та й грали примітивно. Відомого сліпого кобзаря Павла Кулика вважав слабеньким гравцем на бандурі, а от Куликового учня Семена Власка хвалив як вправного музику, бо той багато перейняв виконавської майстерності від нього, Корнієвського.

Дуже обурювався Корнієвський тим, що Михайло Полотай назвав сліпого кобзаря Левка Ступака з села Озереди біля Корюківки видатним бандуристом. Казав, що не втримався й написав Полотасеві листа, щоб викреслив оте слово "видатний", бо Ступак у найкращі свої роки "ледве шкрябав по струнах", а тепер "зовсім не грає, а в'є вірьовки для колгоспу".

Себе Олександр Самійлович вважав за неперевершеного музику-віртуоза, у якого перейняли техніку гри багато бандуристів. Правда, я за численні відвідини його в різні роки не чув у його грі чогось особливого, хоч прослуховував його власні давніші звукозаписи, слухав безпосередньо його гру, записуючи на магнітофон. Не відзначався бандурист і різноманітністю репертуару. Не чув я і його голосу. Запам'яталася у його виконанні якась танцювальна мелодія, яку він назвав "Лявоніхою" (є така білоруська жартівлива пісня).

Розповідав Корнієвський і кумедні випадки. Наприклад, як після смерті бандуриста Панченка вдова розпродувала його речі. Корнієвський хотів відкупити в неї свої роботи бандуру, але не пощастило, бо та продавала бандуру тільки разом із бекешою. Без бекеші не продавала бандури, а без бандури не продавала бекеші.

Або як, поводитися у Кулика, який кобзарював, їздячи возом, Власко збирав по дворах милостиню "на кобзаря". Зі словами "подайте кобзарю" зайшов на краю села до дуже бідної хатки. Там перед дзеркалом чепурилася (мабуть, до церкви) молодиця, яка йому сказала взяти в печі пирога. З тим пирогом Власко виліз на воза і поїхали. Згодом Кулик спитав, що там подали, запропонував того пирога з'їсти. Але тісто було зовсім сире. Виївши начинку (то була шовковиця), тісто віддали кобилі. Те тісто заклеїло кобилі губи, зуби й піднебіння так, що бідна тварина змушена була очищати їх, тручись мордою об голоблю.

Категорично Корнієвський не сприймав Ісуса Христа. Захоплювався давньогрецькою вірою і любив поговорити про давньогрецьких богів. Розповів якось мені про свій віщий сон під час тяжкої недуги, коли зовсім занепав духом і збирався померати. В тому сні богиня Деметра напроорокувала йому ще 30 одиниць життя. Після того сну він швидко одужав, та не міг збагнути, яку міру часу означають ті одиниці.

Спали ми з братом у його майстерні. Постелилися долі на м'яких дерев'яних стружках. Вранці купили в господаря по бандурі. Моя була багато оздоблена різьбленням та інкрустацією. Братова бандура – простіша, з дейкою Чернігівської фабрики музичних інструментів, оздобленою дрібним фабричним орнаментом (до речі, Корнієвський критично ставився до бандур роботи чернігівської фабрики, а форму її називав свинячим стегном). Майстрова господиня пригостила нас смачним обідом, і ми розїхалися по своїх домівках.

З того часу в різні роки я відвідував Олександра Самійловича. Придбав у нього

ще одну бандуру для своєї дочки. А першу бандуру на знак своєї приязні подарував Олексієві Нирку. З того часу Нирко став щирим шанувальником великого майстра і частим його гостем, дослідником його творчості.

Листування моє з Корнієвським тривало до його смерті.

Збереглося у мене кілька його листів. В одному з них (за 23 квітня 1978 р.) він висловив стурбованість моєю тривалою мовчанкою і припущення, що я чи "помер, чи виїхав кудись за Довгими рублями, або поневолений".

За своє життя Олександр Корнієвський виготовив 180 бандур. Вершиною його творчої фантазії був небачений досі інструмент із струнами 3 обох боків. Назвав він її бандуриною. Чи ж знайдеться хтось із музик, хто опанував би гру на ній, про що мріяв самотній майстер?

Помер Олександр Самійлович Корнієвський « березня 1987 р., не доживши одного року до сторічного ювілею. Вічна Йому пам'ять!

КОРСУНСЬКИЙ БАНДУРИСТ ОЛЕКСІЙ ЧУПРИНА

Наприкінці 1970-х років почув я від київських свідомих українців, що в Каневі біля могили Тараса Шевченка часто співає старий бандурист Чуприна. Саме там влітку 1979 р. під час відвідин могили Кобзаря я з сином Миколою вперше побачив його. Мав він вельми показний, колоритний вигляд. Років йому було за сімдесят, але справляв враження ще досить міцного чоловіка. На ньому була біла вишита сорочка. Заправлені в червоні чоботи сині шаравари і накинута на плечі темна свита, поли якої від коміра до низу оздоблені різноманітними сувенірними значками (дарунки туристів). З-під високої сірої смушевої шапки на шию лягало ще не зовсім сиве волосся. Із суворого, неусміхненого обличчя на груди звисали довжелезні сиві вуса. Таким він залишився на зробленій Миколою світлині.

Бандурист сидів на лавці і постійно перебував в оточенні численної публіки, що уважно слухала його гру та спів, з цікавістю розглядаючи його. Послухавши деякий час, я подав грошей і відійшов. Не знаю, чи моя віддяка була ним розцінена як щедра, чи ми з Миколою чимось викликали у нього до себе прихильність, але він припинив гру, зібрав свої речі і, підійшовши до нас, запропонував піти далі від людей, де він міг би грати лише нам.

Усамітнівшись на безлюдній алеї, ми слухали пісні, які він, перебуваючи біля музею серед публіки під пильним стеженням сексотів, остерігався співати. Хоч це були переважно народні пісні. Довелося пожалкувати за відсутністю магнітофона. Домовилися про наступну зустріч для звукозапису ближчим часом. Тиждень через два приїхав я до Канева з магнітофоном. Знайшов Чуприну біля музею. Був він украй роздратований. У той день його обікрали. Якийсь злодій біля музею поцупив валізку, що завжди була при ньому. В ній він тримав предмети туалету і гроші. Мене збентежив сам факт злочину на тому святому місці, куди линуть за розрадою просвітлені українські душі. Виявляється, заповзають туди "хробаки"... І пригадалася мені дніпропетровська пересильна в'язниця 1945 року, де у так званій "привратці" наш криворізький етап тимчасово поселили разом із каторжниками. З острахом і повагою дивилися ми на засуджених на 25 років, що було рівнозначно мученицькій загибелі. Були це люди, яким московська влада інкримінувала співробітництво з німецькою

окупаційною владою, хоч це співробітництво полягало часто у виконанні звичайних посадових обов'язків на підприємствах чи в установах (у зв'язку з цим подив викликав товстенький малорослий старий чоловік з недорозвиненою від народження рукою: що страшного міг скоїти цей каліка?). Так от, коли всі в'язні розташувалися на підлозі величезної напівтемної камери, каторжники впівголоса заспівали:

Ревуть-стогнуть гори-хвилі
В синесенькім морі,
Плачуть-тужать козаченьки
В турецькій неволі.
Вже два роки у кайданах
Терпнуть наші руки,
За що, Боже милосердний,
Нам послав ці муки.
На диво злагоджені голоси міцніли в трагічному благанні:
Де ж ви, славні запорожці,
Сини славної волі,
Чом не йдете визволяти
Нас з тяжкої неволі?

Якось по-особливому звучав високий повтор двох останніх рядків куплетів. Грюкаючи у двері, наглядачі вимагали припинити пісню, але марно.

Цю пісню тоді я почув уперше. Вона так пройняла мене всього, що я заціпенів і не відчував, як по моєму обличчі текли сльози. А через прохід від мене заливався слізьми товстенький калічка-каторжник із недорозвиненою рукою.

В той час до мене підсів криворізький співкамерник, мій одноліток Сєвка, з яким я був заприятелювався. Щось жуючи, простяг мені чорного сухаря і пояснив, що, поки каторжники співали, він розрізав у одного з них мішка і навитягав сухарів. За цей учинок у такій ситуації я його вмиль зненавидів і ладен був бити...

З огляду на свій пригнічений настрій Олексій Сергійович не став виступати біля музею і запропонував поїхати для проведення звукозапису до його домівки в Каневі. Постійне місце проживання його є село Гарбузин під Корсунем. У Каневі ж він винаймав тимчасове помешкання в протилежному від музею кінці міста. Добиралися туди ми довго, і за той час я скільки міг випитав у нього його біографічні відомості.

Народився Олексій Сергійович 10 червня 1907 р. в с. Гарбузин на Черкащині в селянській родині. Замолоду працював шахтарем у с. Городищі (тепер місто Марганець) на Дніпропетровщині. Там здобув початкову науку гри від місцевого бандуриста і бандурного майстра Павла Качана. Потім служив у війську, після чого жив у м. Сочі, працював кухарем у санаторії. Грав на бандурі, виступав на сцені. Бандуру мав роботи відомого майстра Микити Косенка. Був учасником війни проти Німеччини і Японії. По війні проживав і працював у Семипалатинську. Вийшовши на пенсію, повернувся до України. Відтоді й грав на могилі Шевченка.

Грунтовно гри на бандурі Чуприна ні в кого не вчився. Самотужки підбирав супровід до українських пісень – і виходило у нього це досить вдало.

Записав тоді я у нього повну бобіну пісень, серед яких "Дума про козака-бандуриста", "Ой ходив чумак", "Ой ти, дівчино, зарученая", "Думи мої", "Ой три шляхи широкії", "Ой піду я лугом", "Плавай, плавай, лебедоньку" та інші.

Ще довелося почути мені Чуприну 1982 року на концерті-лекції про бандуру й бандуристів у Спілці письменників України. Організував і вів концерт письменник та

бандурист Іван Немирович. Для участі в цьому заході були запрошені київські бандуристи Федір Жарко, Віктор Лісовол, Геннадій Нещотний та інші. Був серед них і Олексій Чуприна.

Ведучий вів концерт цікаво, ілюструючи свої розповіді грою на бандурі. До речі, у своєму виступі Федір Жарко характеризував Немировича як бандуриста-віртуоза. Пригадав, як той демобілізованим морячком прийшов вступати до Державної капели бандуристів УРСР. На прослуховуванні своєї майстерності так хвацько грав якусь жваву танцювальну мелодію, що зрештою підкинув бандуру, яка перевернулася в повітрі, піймав її і продовжував грати.

Оголосивши виступ Чуприни, Немирович сказав, що той виконуватиме колядку "Небо і земля нині торжествують". Зважаючи на тодішній офіційний войовничий атеїзм, зазначив, що цим виступом не пропагується християнська релігія, після чого, мовляв, всі схопляться з місць і побіжать до церкви, а наводиться зразок музичного мистецтва. Виконана Чуприною колядка викликала бурхливі оплески.

В червні 1987 р. на батьківщині самобутнього кобзаря Олексія Чуприни в с. Гарбузин відбулося святкове вшанування його 80-тиріччя, куди з'їхалося багато бандуристів України.

Помер кобзар 10 квітня 1990 року. Хай буде вічна Йому пам'ять!

ВІДРОДЖУВАЧ ТРАДИЦІЙНОГО КОБЗАРСТВА

Про Георгія (Юрія) Ткаченка я дізнався спершу як про чудового художника-аквареліста, автора великої кількості картин під загальною назвою "Мальовнича Україна", які є окрасою багатьох музеїв. Якось до художника в його київську оселю (Повітрофлотський проспект, буд. 74, пом. 27) завітали ми з братом Василем Польовим – художником із Москви. Було це влітку 1969 року. Саме тоді пізнав я Ткаченка і як бандуриста. З того часу, особливо після свого переїзду з Донбасу до Бучі під Києвом, я часто відвідував його, бував на виставках картин Ткаченка та концертах за його участю.

Народився Георгій Кирилович Ткаченко 5 травня 1898 року в слободі Глушкове Рильського повіту на Курщині. Глушкове – українське поселення на українсько-московському етнічному пограниччі, розташоване на лівому березі річки Сейм. На правому березі лежать російські села (як згадував Ткаченко, відкритої міжетнічної ворожнечі там не було, але також і приязні не було ніякої; психологічно ці два народи були настільки далекими, що ніколи не виникали змішані шлюби).

Батько працював ткачем, та, осліпнувши, рано втратив працездатність. Сім'ю утримувала мати, заробляючи поденною працею. Вона була релігійною і сумлінно дотримувалася українських народних звичаїв. Ці якості характеру і працелюбність допомагали сім'ї долати труднощі і не відчувати себе знедоленими.

З дев'яти років Юрій навчався в Курському реальному училищі, де завдяки педагогічному хистові учителя малювання Михайла Якименка-Забуги набув відчуття краси природи й мистецтва – і почав малювати. Під впливом гоголівського "Тараса Бульби" усвідомив себе українцем.

Бандура старосвітська, гра на якій провадиться у харківський, а точніше, у зінківський спосіб. Характерною особливістю цього способу є те, що бандура

спідняком притискується до грудей того, хто грав, а резонатор звернений до слухачів, до яких таким чином линув звук від струн. На відміну від сучасної, так званої київської бандури, старосвітська давала можливість грати обома руками – як на басах, так і на приструнках, розширюючи тим самим виконавську спроможність кобзаря. Стрій струн такої бандури діатонічний. Вона має характерне (бандурне) звучання, необхідне для супроводу співу дум, псалмів, кантів. При так званому київському способі бандура ставиться на коліна виконавця ребром до грудей, права рука грає на приструнках, ліва – на басах, а звуки линуць у навкісному до слухача напрямку.

1969 року Георгій Ткаченко в числі невеликої групи уцілілих після більшовицько-московського погрому бандуристів увійшов до організованого при Музично-хоровому товаристві УРСР Об'єднання співців-кобзарів. Головою товариства було обрано Олександра Чумака, але фактично всіма організаційними справами заправляв колишній учасник перших радянських капел бандуристів Михайло Панасович Полотай. Ткаченко – людина надзвичайно лагідна і незлобива – характеризував його як натуру нетерпиму й амбітну. Полотай організовував концерти, в тім числі й виїзні, комплектував склади бандурист Єгор Хомич Мовчан, який, маючи подаровану йому інститутом етнографії фабричну бандуру київського типу, тримав її і грав по-харківському. Юрій Кирилович часто відвідував хворого. В одній із бесід Мовчан показав із-під ковдри свої опухлі сині з виразками ноги і впевнено сказав: "Це мені за моє лицемірство!" Ткаченко почав відраджувати Мовчана від такої думки. Яке, мовляв, за твоєю душею може бути лицемірство? "А дума про Леніна?" – була відповідь. Отже, його мучив гріх складення фальшивої думи "Була зима з відлигою", за яку його постійно відзначали офіційні публікації.

Інколи моєю автомашиною ми їздили до Яготина, де в музеї виставлялися його картини, чи до села Крячківки слухати самобутній хор. А одного разу поїхали до села Лавіркова, що на межі Чернігівської та Сумської областей, до бандуриста Ігоря Рачка. Ігор був вражений старосвітською бандурою, її звучанням, особливо в супроводі до дум. А ще вразила її мала у порівнянні з фабричною чернігівською бандурою вага. Зрештою, він запалився бажанням придбати й собі таку. Місяців через 3 - 4 ми повезли Рачкові новеньку бандуру, зроблену київським майстром Сніжним, із надією швидкого ним її опанування.

Виявилося, що з усіх можливостей старосвітської бандури Рачок використав лише найнесуттєвішу – її малу вагу. Він перестроїв її на хроматичний лад, від чого вона втратила старосвітське звучання. Це засмутило Ткаченка, і він висловив Рачкові з цього приводу свій щирий жаль.

Із великою увагою і здивуванням слухав Ткаченко під час останньої нашої поїздки мої розповіді про дисидентський рух у країні, про академіка Андрія Сахарова, про генерала Петра Григоренка, Миколу Руденка тощо. Ткаченко щиро визнав, що нічого про це не знав, пояснюючи тим, що вже багато років перейнятий тільки одним – прийдешньою зустріччю з Богом.

У зв'язку з очікуванням кінця свого життєвого шляху турбувався Георгій Ткаченко місцем свого поховання. З цією метою ходив по київських кладовищах. Розповідав мені, що найбільше вподобав кладовище на Совках, бо розташоване в тихому негамірному місці. Непокоїло лише те, що було воно вже закрите для поховань. Тож він вирішив заздалегідь домовитися про своє поховання саме там. Для розмови з директором кладовища зібрав усі публікації в пресі про себе як про художника і бандуриста. Зрадів, що директор мав українське прізвище, був молодим,

вродливим, із типово українською зовнішністю. Саме це підбадьорило Ткаченка на відверту розмову "як українця з українцем". Але той слухав байдуже, не глянувши на викладені перед ним матеріали і категорично російською мовою відмовив. "Мене й попереджали, що без великого хабара такі справи не задовольняються..." – закінчив сумно розповідь Георгій Кирилович.

Помер Георгій Кирилович 11 грудня 1993 р. У скрутний час. Громада не змогла зібрати коштів на місце для могили. Тому тіло його піддано кремації, а попіл розвіяно на Совському кладовищі. Пам'ятником йому залишилися кобзарські братства, що тепер наслідують старосвітське зінківське бандурництво.

1998 року шанувальники таланту Георгія Кириловича Ткаченка відзначили його 100-літній Ювілей. Хай пам'ять про славного мистця і музику навіки залишиться в наших серцях!

ЧЕРКАСЬКИЙ БАНДУРИСТ

Про бандуриста Никона Івановича Прудкого я довідався з тижневика "Україна" в 1960-х роках. На кольоровій світлинці він зображений із бандурою в руках на палубі річкового теплоходу в оточенні численних слухачів -пасажирів. Там же я дізнався про те, що проживає він у місті Черкаси, а народився 5 квітня 1890 року в Каневі.

Відвідини Прудкого запланував на свою літню мандрівку по Україні 1970 року. В цю подорож залучив із собою брата Василя.

Прибувши до Черкас 20 червня, розшукали оселю Прудкого, але дома його не застали, бо напередодні він поїхав у якихось справах до Києва. Тож залишалося нам поговорити з його дружиною.

Розповіла вона нам, що Никонові Івановичу тепер 80 років. Недавно йому зробили операцію ока, після якої він ще не зовсім одужав. Замолоду був музичним майстром, виготовляв різні струнні інструменти, в тім числі бандури, і грав. Тепер тільки грає і співає. Має затверджений (тобто дозволений для виконання!) репертуар пісень, які співає на річкових пасажирських теплоходах, що курсують між Черкасами і Києвом, а Щонеділі – на Чернечій горі на могилі Тараса Шевченка. З "обслуговування" (вислів дружини бандуриста) теплоходів та могили Кобзаря вони й живуть.

Після війни, хто зна за що, Прудкого було ув'язнено за політичною статтею (цього факту не згадує жодна публікація про нього). Провидів щось із п'ять років. Був реабілітований. "Вважав, що йому поталанило, бо більшість кобзарів в ув'язненні гинули.

Показала вона нам дві бандури його роботи (третю він узяв із собою) і оголошення вечора Панування 80-річчя народного кобзаря Прудкого в Будинку вчителя Черкас, що відбудеться наступної суботи. Гратимуть народні кобзарі, Запрошувала нас на цей вечір.

Про Прудкого як бандуриста чув я різні судження. Директор Канівського музею (на могилі Тараса Шевченка) Коваленко аж розхвилювався, доводячи, що Прудкий своїм примітивним виконанням не гіден найменування бандуриста. До речі, згодом читав мені відомий дослідник українського народного мистецтва Іван Макарович Гончар листа однієї своєї шанувальниці. Жінка описувала досить неприємну сцену –

як директор Коваленко на очах у численних відвідувачів проганяв бандуриста Прудкого від могили Шевченка. Це чинилося в украй брутальній формі.

Казав мені 1971 року бандурист Михайло Полотай, який мав від властей незрозумілі мені повноваження, що збирається поїхати до Канева і заборонити Прудкому кобзарювання на Чернечій горі. Мовляв, тільки ганьбить звання бандуриста. Сам я ніколи особисто не чув ні співу, ні гри Прудкого, але маю магнітофонні записи його виконання, одержані від шанувальника його таланту Михайла Буря та в інституті етнографії АН УРСР. Це все українські народні пісні під вправний бандурний супровід: "В кінці греблі", "Черевички", "Усі гори зеленіють", "За річкою, за Дунаєм", "Кидай, Петре, жінку, а я чоловіка" тощо. Здавалося, не було причин надто перейматися, а проте...

Відомий кобзар і авторитетний знавець кобзарської справи Георгій Кирилович Ткаченко закидав Прудкому надто високу саморекламу. Мовляв, незважаючи на свій похилий вік і слабкий зір, той виявляє неймовірну ініціативність і мобільність ("де його й не посій, там уродить"). Об'їхав багато регіонів України. З власного почину відвідав Москву, де виступав в університеті. Їз у Ленінграді, де співав у Державному музеї етнографії, Пушкінському домі та Академії мистецтв. Зважаючи на посередні здібності, Прудкий, на думку Ткаченка, завдає авторитетові української культури великої шкоди, репрезентуючи в своїй особі кобзарство, тоді як справжні мистці залишаються непоміченими.

Зустрітися з Никоном Івановичем довелося мені лише через 10 років: разом із сином Миколою я був запрошений до Черкас на 90-річний ювілей Прудкого. Вшанування мало відбутися за місцем його останнього мешкання у черкаському будинку-інтернаті ветеранів війни і праці, де доживали віку привілейовані особи. На той час Прудкий був почесним членом Українського хорового товариства.

Вранці 5 квітня 1980 р. ми дісталися до Соснівки, де в мальовничій місцевості був розташований будинок-інтернат. У кімнаті на дві особи знайшли Никона Івановича. Це був великого зросту старий чоловік, на той час зовсім незрячий, охочий до розмови. З розмов запам'яталися нарікання на нестерпні порядки в інтернаті, де серед мешканців верховенствувала група відставників, яка тероризувала, держала в страху решту (виходило щось на зразок тюремної камери, де "блатні" тероризували своїх співкамерників). З гумором розповідав, як скакала в гречку його дружина. В кімнаті висіла його бандура, але грати на ній він не став, посилаючись на похилий вік.

Після обіду у великому актовому залі, де вбралося до трьох десятків людей, відбулися Урочистості. У президії, крім ювіляра, сиділи представники обласного управління культури, Хорового товариства та представник Українського товариства охорони пам'яток культури з Києва Іван Ільченко. Промовці вітали ювіляра розповідали про його славний творчий шлях. Особливо наголошували, що під час німецької окупації той ходив із бандурою по селах і закликав народ до боротьби проти окупантів, переносив у бандурі листівки. А я слухав і думав, чи ас московські окупанти були ліпші від німецьких, якщо за 20 років (1921 - 1941) після розгрому Української Народної Республіки споловинили наш народ жорстокими репресіями, голодоморами, депортаціями. Хіба Прудкий не був свідком тих трагічних подій?

Та ось було надано слово ювілярові. Почав він емоційно: "Тепер цілими днями тільки й чути про боротьбу за мир. Мир, мир, мир!.. Чого ви миркаєте? Який це мир, коли в нашому будинку завелася банда, яка постійно кривдить людей, і ніякої управи на них нема! Ось я як напишу до Києва (є в мене там знайома велика людина), то

звідти швидко наведуть тут лад!.."

Намагаючись спрямувати його виступ в інше русло, з президії попросили його розповісти про його підпільну кобзарську діяльність в часи війни. Никін Іванович пожвавішав і почав захоплено розповідати, як у часи війни в містах стало дуже сутужно з харчами, і він, рятуючись від голоду, вибрався з бандурою на села. Граючи на бандурі, там можна було прохарчуватися. А ще, як згодом він зійшовся з однією такою ж мандрівною молодницею, зажив зовсім розкішно. Та молодиця мала неабиякий хист до ворожіння. Все сільське жіноцтво тоді переймалося долею своїх чоловіків та синів на фронті, тому бажаючі на них поворожити були в кожній хаті. От і несли на віддяку й хліб, і сало, й масло, й сметану, і яйця... Чогось яскравішого, значимішого Прудкий не пригадав.

На цих урочистостях ювіляр не заграв на бандурі, хоч про його тодішній "концерт" відзначив у своїй хроніці журнал "Народна творчість та етнографія".

Попрощавшись із Никоном Івановичем і побажавши йому довгого та щасливого віку, ми того ж дня відбули додому. На згадку лишилися зроблені Миколою світлини.

Того ж року дізнався я від Івана Ільченка, що Прудкий продав свою бандуру. Подібного випадку не пригадую; померлі бандуристи заповідали свої бандури у спадок рідним або музеям. Вісім років він не дожив до свого сторіччя. Помер 8 грудня 1982 р. і похований у Черкасах.

Хай буде Йому пухом ця земля!

РОМЕНСЬКИЙ КОБЗАР ЄВГЕН АДАМЦЕВИЧ

Про бандуриста з міста Ромен, що на Сумщині, я довідався зі статті О. Правдюка в журналі "Народна творчість та етнографія" (ч. 5, 1968 р.). Тому, плануючи свою мандрівку по Україні на літо 1969 року, намітив відвідати і Ромен. 6 червня того року в Роменському краєзнавчому музеї я познайомився із завідувачем відділу середньовіччя поетом Данилом Кулиняком, який, як виявилось, був добре знайомий з Адамцевичем (перед тим деякий час в його оселі квартирував). Кулиняк з охотою запропонував відвести мене до бандуриста. Дорогою попередив, що Адамцевич має складний характер, тому радив бути обережним і дипломатичним у спілкуванні з ним.

Євген Олександрович разом із дружиною Лідією Дмитрівною жили у власній хатці біля залізничної колії Ромен - Ромодан. Мали трьох дорослих дочок і онуків, але далеко від Ромна.

Представивши мене господарям як науковця-фольклориста, Кулиняк пішов, залишивши мене зніяковілим від цієї фальші. Я тут же виправив становище, представившись тим, ким я є справді: інженером із Донбасу, шанувальником кобзарства. Метою моїх відвідин є поспілкуватися з відомим бандуристом, послухати його мистецтво.

Господарі виявилися добросердечними людьми, схильними до щирої відвертої розмови (з Кулиняком вони не зійшлися на дрібничковому Щоденно-побутовому ґрунті). Євген Олександрович – високий, худорлявий із довгими вусами, його дружина – маленька, худенька. Мабуть, я їм сподобався. Відчувалося, що вони мені Довіряють. Пробув у них довше, ніж сподівався. Вони мене й обідом пригостили.

Розповідав мені Адамцевич, що народився він 1 січня 1904 р. в с. Солониця під

Лубнами у родині станційного службовця. Дволітнім осліп, Деякий час навчався в Київській школі для сліпих. Потім проживав у бабусі в Ромні.

Грати на бандурі навчився в талановитого місцевого бандуриста Мусія Олексієнка, від якого разом зі способом гри перейняв багатий репертуар.

У 1920-ті роки Ромен залишався визначним регіональним культурним центром. У ньому діяв драматичний театр, існував значний осередок кобзарів, які виступали зі сцен палаців культури, клубів.

Пережив Адамцевич 1930-ті роки – часи фізичного винищення кобзарства (саме тоді був розстріляний як "ворог народу" видатний кобзар Іван Кучугура-Кучеренко). На схилі літ, не маючи офіційного трудового стажу, залишився без пенсії і, отже, без засобів для існування. Жив із гри та співу на роменському базарі. Але радянські власті, як і колись царські, трактували це як жебрацтво й переслідували. Міліція не один раз проганяла Адамцевича з базару. Були випадки, що його, сліпого, міліціонери вивозили далеко від міста і полишали одного на безлюдді. Бувало, що й саджали під арешт.

А от саме того ж року (перед моїми відвідинами) Українське хорове товариство зібрало залишки живих традиційних кобзарів в Об'єднання співців-кобзарів. Їх виявилось настільки мало, що довелося включити туди зовсім молодих бандуристів (братів Василя та Миколу Литвинів, Галину Менкуш, артиста Юрка Демчука). Всього набралось 14 осіб.

Коли постало обрання голови об'єднання, то одностайно всі виступили проти кандидатури Михайла Полотая, хоч той докладав чималі зусилля, щоб створити об'єднання. Товариство остерігалось його схильності до диктаторства. Мовляв, "як буде головою, то він нас поїсть". Обрали на голову молодого Олександра Чумака. Від посади заступника голови Полотай рішуче відмовився: "Е ні, я собі ціну знаю". Проте, з власної ініціативи фактично правив об'єднанням, комплектував концертні групи, організовував кобзарські виїзди...

Адамцевич із піднесенням розповідав про перший великий концерт кобзарів Об'єднання в Київському оперному театрі, який не вмістив і половини бажаючих їх слухати, про величезний успіх цього концерту.

Отут він згадав, як начальство давало настанови виконувати радянський "фольклор" про Леніна, про партію тощо, та як київський бандурист Михайло Башловка категорично відкинув ці вимоги.

Критикував Юрка Демчука за надто голосний, не кобзарський спів, за безмірно довгу "бурю", витворювану ним на струнах, за гучне відкашлювання і проби голосу за лаштунками, Що заважало іншим кобзарям зосереджуватися перед виступом, і, нарешті, за вкриту товстим шаром пилу під струнами, занехаяну бандуру.

Доводилося мені й самому чути спів Демчука по телевізору. Перше, що спадає на думку: "А до чого тут бандура?" Потужний голос, оперний характер співу. Не зачіпає за душу, не викликає сліз розчулення, – як неголосний, справді кобзарський голос. Отак у серпні 1992 р. в Тамані на святі 200-річчя переселення запорожців на Кубань загальне зацікавлення слухачів святкового концерту викликав оголошений виступ бандуриста з України. На велику опущену на воду морської затоки сцену-пліт, де Перед тим виступали чудові самобутні станичні «Ой попливи, вутко», "Через мої ворітечка" "Дозволь мені, мати". Виконував танцювальні мелодії, жартівливі пісні "Ой п'є вдова, гуляє" "Невдалий обід", історичні пісні "Про Морозенка", "Про Палія Семена" тощо. Все ж тяжів він до творів переважно літературного походження: на слова Тараса Шевченка, Олександра Олеся "Сміються, плачуть солов'ї", Якова

Щоголіва "Хортиця", Миколи Вороного "Євшан-зілля", Павла Грабовського "Сон"... Всі ці пісні виконував нам для магнітофонного запису. Знав Адамцевич багато анекдотів, співав під чаркою сороміцькі куплети, але делікатні, без брутальних слів. А пізно вночі, не для запису, співав пісні про примусову колективізацію, "розкуркулення" кращих господарів, голодомор, репресії.

Розповідав нам, як примушували його творити радянський "фольклор". "Напиши та й напиши думу про Федька!" (Іван Федько – радянський військовий діяч родом із Роменщини, страчений як "ворог" народу, а потім реабілітований). Дали музейні друковані матеріали про нього. "Краще б я три дні безперервно грав та співав без плати, ніж ту думу вигадував. А проте, мусив!" – зітхав Адамцевич.

Із постановням Об'єднання співців-кобзарів матеріальне становище його дещо поліпшилося. Оплачувалися виступи на організованих музично-хоровим товариством концертах. Відбулася навіть концертна поїздка до Москви взимку 1970 року, де Адамцевич виступав разом з іншими кобзарями в інституті світової літератури і в інших установах. Брат Василь із патріотичних почуттів опікувався ними, супроводжував їх по Москві. Розповідав, як на запрошення земляка -співака Івана Козловського відвідали його оселю. Той саме приймав ванну. Кобзарям здалося, що він надто довго відбуває ту процедуру. Це їх обурило і вони демонстративно пішли геть. Козловський із приводу цього висловлював свій щирий жаль.

Із настанням у 1972 р. нової хвилі репресій і утисків української культури поволі згортало свою діяльність і кобзарське об'єднання. Хворий Адамцевич із дружиною переїхав до дочки в с. Холмівку Бахчисарайського району в Криму. Тут він і помер 28 листопада 1972 р. на 68 році життя. Київські шанувальники його таланту Володимир Данилейко та Олександр Фисун над білим крейдяним горбком його могили проспівали Шевченків "Заповіт" і уявили собі, які б то були урочисті похорони, коли б Адамцевич помер у Ромні.

Євгену Адамцевичу належить почесне місце в історії українського кобзарства. Вічна Йому пам'ять!

КОБЗАРСЬКИЙ ПАНОТЕЦЬ МИКОЛА БУДНИК

З Миколою Будником я познайомився в домівці бандуриста Георгія Ткаченка – останнього представника традиційного народного кобзарства, який доніс до наших днів старосвітську бандуру і зінківський (тепер кажуть, харківський) спосіб гри на ній. Микола був його учнем.

Народився він 3 грудня 1953 р. у с. Сколобів Володарськ-Волинського району на Житомирщині. Чотирнадцятирічним хлопцем пішов із села в широкий світ у пошуках свого місця в ньому. Міняв професії, місця роботи й перебування. Довший час працював фрезерувальником на київському заводі "Арсенал". Захоплювався малюванням.

Разом із Будником у Ткаченка навчались археолог Микола Товкайло, пожежник Сергій Радько, мистецтвознавець Михайло Селівачов і Ростислав Забашта. Не знаю щодо інших, а Радько й Будник свої бандури зробили власноруч. Мушу зазначити, що, характеризуючи своїх учнів, Георгій Кирилович не покладав великих сподівань на здібності Миколи Будника і вважав його занадто самовпевненим. Мені Будник

здавався неговірким. Більше слухав, ніж говорив.

Відтоді я з ним не зустрічався до початку 1990-х років, коли він замешкав в Ірпені на вулиці Українській у власній оселі. За той час він став визначним майстром із виготовлення бандур, кобз, лір та інших народних інструментів.

По телевізору довелося побачити чудовий телефільм про нього як музичного майстра, а на концерті в актовому залі ірпінського міськвиконкому послухати його гру і спів. Я зробив висновок, що вчитель Ткаченко дуже помилився в оцінці перспектив свого учня Будника. Завдяки одержимості кобзарською ідеєю Микола Досягнув досконалості як музичний майстер і як музика. Він єдиний з учнів опанував весь репертуар Вчителя, в якому переважали думи, історичні й духовні пісні. Натхненно пропагував серед молоді кобзарську справу.

Живучи неподалік, я іноді відвідував його оселю. В ній він заснував школу народних музичних інструментів, в якій налагодив виготовлення бандур, кобз, лір, реконструював інструменти, що давно вийшли з ужитку: давньоруські й половецькі гудки, шоломовидні та криловидні гусли тощо (тепер вони знову звучать). Ця майстерня стала одночасно й музичною школою, де молоді ентузіасти (а йшли до неї лише за покликанням серця) опановують майстерність виготовлення інструментів і гри на них. До нього в науку їхали з усіх кутків України. Зростала чисельність музик. Виникали і нові майстерні: в Києві, Переяславі, Харкові, Львові, Корсуні. Отже, зусиллями вірного продовжувача мрії Георгія Ткаченка здійснилася.

На зразок давніх кобзарських об'єднань-цехів виникло Всеукраїнське братство традиційного кобзарства, Панотцем якого одностайно визнано Миколу Петровича Будника.

Його спокійна мова, тиха гра і тихий спів глибоко западає в душу чулого слухача, його вид випромінює святість. За типом мислення він – народний філософ, а за вдачею – співець, що імпровізує на основі українського думного мелосу, наприклад, про Петра Сагайдачного, Симона Петлюру, Володимира Івасюка, замучених кобзарів, Голодомор. Приносячи на його прохання для прослуховування свої магнітофонні записи покійних бандуристів, я завжди заставав у його хаті кобзарських братчиків, учнів.

Микола був схильним до мандрівного кобзарського способу життя. Вражала його мобільність, готовність із бандурою вирушати будь-коли і в будь-якому напрямку по Україні. Якось у розмові з ним про Георгія Ткаченка, я згадав турботи того про місце свого поховання. Микола сидів, мовчки схиливши голову, і тільки сумно промовив: "А його ж спалили!"... На початку вересня 2000 р. я випадково зустрів Миколу в Ірпені. Він кудись поспішав, але спинився і довгенько постояв зі мною, то притуляючись щокимось до моїх грудей, то, відхилившись, дивився, всміхаючись, мені у вічі. Перебував він у якомусь дивному стані. Таким я його ніколи не бачив. Про те, що він нетверезий, мені й на думку не спадало. Наступного дня, як домовились, я прийшов до нього, але вдома не застав. На кухні поралась якась жінка. З підозрою позираючи на мене, вона непривітно спитала, чи я не "собутильник" Миколи. А я й гадки не мав, що Микола вживав спиртне.

Нарешті прийшов Микола і дав мені програму концертів народних музик "Обрядове коло", що повинні були відбуватися протягом кількох днів. Саме тоді він сказав, що мріє купити коня з возом і разом із братчиками кобзарювати, мандруючи селами України. І вже вкотре пообіцяв зайти до моєї оселі, в якій так ніколи й не побував.

Сподіваючись послухати виступ Миколи, я тоді відвідав усі концерти "Обрядового кола", але чомусь він у них участі не брав.

Через чотири місяці, а саме 16 січня 2001 р. він помер – на 48-му році свого життя. Не збулася його мрія кобзарювати, мандруючи з братчиками Україною.

Поховали Панотця врочисто на ірпінському кладовищі. Під спів Шевченкових "Думи мої" й "Заповіту", під спів псалмів і звуки-плачі бандур та ліри. Заупокійну службу правили священники Української автокефальної православної церкви, одним із фундаторів якої він був. На могилі братчики поклялися продовжити справу життя Панотця.

В особі Миколи Будника Україна втратила винятково обдаровану і діяльну особистість, яка здійснила величезний внесок у справу відродження української народної музичної культури "кобзарства". Хай нащадки збережуть вдячну пам'ять про будителя вільної, святої і незнищенної думи України!

ЯЛТИНСЬКИЙ БАНДУРИСТ ОЛЕКСІЙ НИРКО

Олексієм Федоровичем Нирком я вперше зустрівся в домівці скульптора і мистецтвознавця Івана Макаровича Гончара влітку 1971 року. Нирко розповідав господареві про свою педагогічну діяльність вчителя з класу гри на бандурі в Ялтинському педагогічному училищі. Пригадується, нарікав він, що більшість його навіть найздібніших учениць після закінчення училища, одружившись, покидають бандуру.

Народився Олексій Нирко в с. Мар'янське шостолівського району на Дніпропетровщині, закінчив Львівський культ-освітній технікум. Навчався у Львівській державній консерваторії. Закінчити її не зміг, бо 1950 року був засуджений на 10 років ув'язнення та 5 років заслання за "антирадянську діяльність". Звільнений і реабілітований у 1956 році. Кобзарську діяльність почав у 1956 - 1957 роках у селі Нова Січ коло м. Нікополя.

Переїхавши до Ялти і працюючи викладачем класу бандури Ялтинського педагогічного училища, створив три капели бандуристів, з якими виступав у Франції, Угорщині, Польщі, Югославії, Туреччині, Росії. Створив музей кобзарства Криму та Кубані, кобзарську бібліотеку. Був головою Ялтинської "Просвіти", головою кобзарської секції Музично-хорового товариства Криму. Досліджував і досліджує історію кобзарства Криму та Кубані. Товариські стосунки у нас почалися в 1970-х роках на основі спільного захоплення творчістю видатного бандурного майстра Олександра Самійловича Корнієвського. На цю тему ми листувалися, він відвідував мене в Бучі. В ті часи Нирко почав створювати в Ялті музей кобзарства і висловлював велике бажання мати в його експозиції бандуру роботи Корнієвського. Під час чергових відвідин моєї домівки в Бучі (приїжджаючи до Києва, він, бувало, залишався ночувати у мене) на знак своєї приязні до нього я подарував йому одну з бандур Корнієвського (у мене їх було дві). Пригощаючи на другий день у Києві мене обідом, він сказав, що платить за обід із тих грошей, що взяв із метою будь-що купити в мене ту бандуру. Тепер та бандура займає почесне місце в музеї.

Показана мною Ниркові фотографія першої кубанської капели бандуристів (1913 р.), запалила його бажанням дослідити історію кубанського кобзарства, знищеного

московсько-більшовицькою владою. Цій титанічній праці він присвятив багато років свого життя. Здійснив численні поїздки по Кубані, відбув безліч зустрічей, зібрав багато цінних матеріалів. Оцінюючи його працю, відомий кубанський краєзнавець Іван Григорович Федоренко сказав, що всі разом взяті сучасники – історики Кубані – не спромоглися виконати такого обсягу робіт із кобзарської тематики, який звершив Нирко.

Висловлював він свій жаль із приводу того, що бандура Олексія Петровича Обабка, виготовлена київським музичним майстром Паплинським, експонується не в його музеї. Сталося так, що через дочку покійного Обабка ту бандуру я розшукав у м. Судаку в Криму і привіз до Києва, де показав її кобзарю Юрію Ткаченкові. Той порадив віддати її до Київського музею народних музичних інструментів в Лаврі, і на моє прохання взяв її туди передати. Пізніше побачив її в експозиції того музею. Директор музею Черкаський категорично заперечив мою причетність до неї, кажучи, що принесли її до музею якісь хлопці.

Востаннє гостював Олексій Федорович у мене в Ірпені в листопаді 2002 року. Дякував за публікацію в моїй книзі "Кубанська Україна" розділу "Неповний список репресованих кобзарів і бандуристів Кубані", який він підготував. Сказав: "Коли б не ця нагода, лежали б ці матеріали у моєму архіві без користі".

Помогай, Боже, в його благій діяльності на славу Україні!

КИЇВСЬКИЙ КОБЗАР ВАСИЛЬ ЛІСОВОЛ

Вперше почув я Віктора Івановича Лісовола 10 травня 1978 р. в будинку Спілки письменників у Києві під час вшанування 80-річчя з дня народження художника і бандуриста Юрія Кириловича Ткаченка. З великим успіхом виконав Лісовол тоді "Думу про трьох самарських братів" та пісню на слова Тараса Шевченка "Нащо мені женитися".

За фахом був він інженером-механіком, працював у Києві в науково-дослідному і проектному інститутах. Родом із с. Семенівки Полтавської області (народився 21 лютого 1931 р.). Маючи нахил до музики і патріотичну налаштованість, 1973 року закінчив студію кобзарського мистецтва при Українському хоровому товаристві. Значної виконавської практики набув у частих дружніх зустрічах шанувальників бандурного мистецтва в гостинній домівці пенсіонера Павла Францевича Степового в селищі Буча. Тоді ж почав свої публічні виступи. Та після виступу на ювілеї Ткаченка надовго зник із мого поля зору: сімейні обставини змусили його поїхати на заробітки до Тюменської області. Повернувшись до Києва, працював художником-виконавцем у Київському комбінаті декоративного мистецтва. Виступав як бандурист на різних культурницьких заходах. Його духовні захоплення не викликали співчуття в колі його сім'ї.

1988 року закінчив студію при Капелі бандуристів України. У 1987 - 1991 роках працював артистом капели бандуристів.

Ближче ми познайомилися, відвідуючи разом хор "Гомін", яким керував Леопольд Ященко... На репетиціях сиділи поруч у басовій партії. Часто вели розмови на кобзарські теми, викликаючи невдоволені зауваження керівника.

Бувало, жартома обговорювали походження наших прізвищ. Прізвище мого

батька було Половий, тобто світло-жовтий, кольору полови (полові воли; жито половіє, тобто набуває жовтавого кольору при досяганні). Стосовно Лісовола я висловлював припущення, що походить воно від "лисого вола", тобто вола з білою цяткою на лобі. Ймовірність цього Віктор не заперечував.

У хорі Віктор знайшов своє щастя – Зою Кравченко. Разом вони склали ідеальне подружжя і гарний дует у виступах із бандурою.

В хорі Віктор брав участь у всіх визначних подіях національного відродження. Як соліст-бандурист об'їздив багато куточків України, бував і на Кубані. Під час його відвідин моєї домівки я мав змогу записати його спів і гру на магнітофон. Записав і його дует із дружиною.

Віктор Лісовол має також неабиякий композиторський та поетичний хист. До його мелодій належать "Та летіла гуска додому" (слова Івана Драча), "Нащо мені женитися" (слова Тараса Шевченка), "Наливайте, браття, кришталеві чаші" (слова Вадима Крищенка). Вершиною творчості Лісовола вважаю пісню "Кину пером, лину орлом" на слова епічної козацької пісні XVII століття (із запису Миколи Костомарова), завершальні оптимістичні слова якої склав Лісовол. Ця пісня зворушує мене і я завжди прошу виконати її, коли виступає він на засіданнях Історичного клубу "Холодний Яр".

Віктор Лісовол ще повен сил і творчих задумів. Дай йому, Боже, здоров'я і творчих успіхів!

КОБЗАР ІЗ ЛАВІРКОВОГО

Про лавірівського кобзаря Ігоря Карповича Рачка я вперше довідався влітку 1977 року від краєзнавця з с. Смілого, що на Роменщині, Феодосія Сахна, в якого тоді я гостював разом із сином Миколою та своїми київськими приятелями – Михайлом Буресом, літераторами Данилом Кулиняком та Наталею Околітенко. Щоб побачитися з Рачком, вирішено було наступного дня поїхати до села Лавіркового (тоді відомого як хутір Лавірів), розташованого вздовж шосейного шляху Київ -Суми. Хоч Лавіркове належить до Талалаївського району Чернігівської області, проте економічно і культурно тяжіло до міста Ромен на Сумщині, до якого по шосе близько 20 кілометрів.

Це був швидше хутір, а не село, тут не було адміністративних закладів (усі вони розташовані в сусідньому селі Харькове). Не було навіть сільського кладовища. Своїх небіжчиків ховали у садках.

Сорокарічний (народився 25 лютого 1937 р.) Ігор Рачок проживав із батьком та матір'ю. Цей кремезний чоловік із козацькими вусами, охочий до розмов на різні розумові теми, був свідомий українець. Працював на фізично тяжкій роботі ремонтника шосейних шляхів. Його руки щоденно орудували лопатою, кайлом, а то й косою, якою обкошував від бур'яну багатокілометрові кювети своєї ділянки шосе. Тому особливо вражало мене, як легко і вправно птахом літала його натруджена мозолиста правиця по струнах бандури, супроводжуючи молодечий спів.

Від батька навчившись грати на мандоліні й гітарі, а згодом на гармошці, він за покликом своєї української душі зажагнув опанувати щирий український музичний інструмент - бандуру. 1964 року, придбавши стареньку бандуру, за 20 кілометрів ходив пішки в науку до колишнього учасника київської капели бандуристів Федора

Співака, який проживав у селі Березівці, Таку ж відстань долав у протилежному напрямку до Ромна, де мешкав інший його вчитель-бандурист Євген Адамцевич. Опанувавши нотну грамоту, займався музичною самоосвітою. Про його неабиякі музичні здібності свідчило те, що, користуючись книгою видатного українського музикознавця Філарета Колесси "Мелодії українських народних дум", він вивчив і взяв до свого репертуару кілька дум, як от: "Дума про Марусю Богуславку", "Невольничий плач", "Дума про Олексія Поповича". В його репертуарі були історичні пісні "Про Саву Чалого", "Про зруйнування Січі Запорізької", "Про Хортицю". Мав приємний голос, співав у своєрідній кобзарській манері.

Рачок – глибоко релігійна людина, стійкий у своєму православному віруванні, начитаний у Святому письмі. Найпереконливішим доказом свого вірування наводить приклад творимих Ісусом Христом всіляких див. Дану йому пізніше книжку Вчителя РУНВіри Лева Силенка "Переоцінка Духовної Вартості" згодом повернув мені, не виявивши жодного бажання обговорювати цю тему.

Постійний слухач закордонних українських радіопередач, він був політично розвиненим. Пишався своїм покійним дядьком – учасником Визвольних змагань в Армії УНР. У невеликому Лавірковому не мав ні однодумців, ні достойного співрозмовника. Про своїх односельців говорив, що навколо нього проживають лише "люди матеріальні".

З часу знайомства я досить часто разом із сином Миколою навідувався до Лавіркового. Сам Рачок із рідного села практично не виїжджав. Хіба що до церкви до Ромна у свята вибирався. Невдовзі після перших моїх відвідин померли його батьки і він жив самотньо. Інколи його відвідували шанувальники. Декого привозив із собою я (наприклад, Івана Макаровича Гончара). Щоразу привозив я з Лавіркового нові магнітофонні записи. Репертуар Рачка постійно поповнювався. В задушливі часи брежнєвсько-щербицького гоніння на українську культуру ті зустрічі були для мене великою потребою. Повертався я з них просвітлений і наснажений.

Наприкінці 1970-х років Ігор одружився. Його дружина Марія мала квартиру в Ромні. Працювала в аптеці. Зійшлися вони на ґрунті спільної християнської віри. Проте він продовжував жити в Лавіркового, а дружина лише у вільний час приїздила до нього.

Коли загинув мій син Микола, я, щоб розрадити свою дружину, здійснив із нею поїздку до Лавіркового. В цю поїздку взяли Георгія Кириловича Ткаченка з його старосвітською бандурою. Приголомшений грою цієї бандури, Рачок загорівся бажанням і собі придбати таку ж. Особливо вразила її надзвичайна легкість і менші розміри (Рачок мав громіздку та важку бандуру чернігівської фабрики, яка утруднювала пересування з нею).

З допомогою Ткаченка я замовив для Рачка бандуру у відомого музичного майстра Сніжного (це була остання майстрова бандура, після виготовлення якої Сніжний помер). Пізньої осені відвезли її Рачкові. Ткаченко дав останні настанови і побажав успішного навчання.

Наступного літа, відвідавши Рачка і почувши від нього скарги на неможливість видобування окремих акордів на діатонічній бандурі, я запропонував йому за мій кошт їхати до Ткаченка. Він довго відмовлявся. Врешті, усамітнівшись, помолився за безпечну дорогу і погодився.

Послухавши Рачкову гру, Ткаченко висловив щирий жаль, що той переладнав свою бандуру на хроматичний лад, від чого вона втратила притаманне їй своєрідне

звучання. Але Рачка можна зрозуміти. Він уже склався як професійний музикант на певному інструменті і перенавчатися за відсутності доброго наставника надто складно.

Невдовзі несподівано померла його дружина Марія. Смерть її Ігор тяжко переживав.

З пробудженням наприкінці 1980-х років у Києві політичного життя, в якому я взяв активну участь, мої зустрічі з Рачком за браком вільного часу надовго припинилися. Лише принагідно передавав я йому пакунки з літературою та газетами.

Влітку 1999 р. у зв'язку з впровадженням моєї науково-технічної розробки на Сумському машинобудівельному заводі я мав змогу провідати Рачка у Лавіркового. Він вже вийшов на пенсію. Займався невеликим господарством, пасічникував на кількох вуликах.

Через невчасну і неповну виплату пенсії терпів скруту. Молов на жорнах видане замість грошової пенсії зерно і пік коржі, які були основою його харчування. Проте був бадьорий, хоч і значно посивів. Мою спробу допомогти йому грошми з обуренням відкинув.

Наступної суботи я приїхав до нього, закупивши всіляких харчів. Ночував у нього, записав на магнітофон пісні, якими поповнився його репертуар. Особливо цінною вважаю історичну пісню середини XVIII сторіччя "Ой не спав я нічку", яка фіксує часи виникнення на Україні так званих Слов'яно-Сербії і Нової Сербії, адміністрація яких закликала українське населення до поселення на тих землях, обіцяючи обдарувати «степами, і рибними плесами ще й до того вільготами».

Мрію вибрати час на нові відвідини славного музиканта. Дай йому, Боже, здоров'я і творчої наснаги!

КОБЗАРІ-БАНДУРИСТИ

Відвідавши влітку 1971 року приватний музей українського народного мистецтва Івана Макаровича Гончара на вулиці Ново-Наводницькій у Києві, я вперше почув звукозаписи, які супроводжували бесіди господаря з відвідувачами. Це були пісні у виконанні канадських бандуристів під керуванням Григорія Китастого і дуету братів-бандуристів Василя та Миколи Литвинів. Від того враження досі в моїй уяві звучать пісні цього дуету про гетьмана Мазепу та "Там у степу" на слова Василя Симоненка. Спів під бандури підсилював враження від почутих слів і побаченого в музеї, розчулював серця і пробуджував національну самосвідомість. Багато людей, відвідавши музей, стали щирими патріотами.

Діяльність музею Івана Гончара не могла довго бути непоміченою. Московська колоніальна адміністрація побачила в ньому загрозу інтересам імперії. Погрожуючи Івану Макаровичу репресіями, на початку 1972 року вона змусила музей закрити. Держбезпека почала фіксувати відвідувачів господаря музею.

Іван Макарович характеризував мені братів Литвинів як палких українських патріотів, в яких влада вбачала потенційно небезпечних ворогів імперії. Розповідав, що чиняться всілякі перешкоди їхньому оселенню в Києві, працевлаштуванню, прописці.

Особисто не будиши знайомим із братами (до середини 1972 року проживав на Донбасі), я постійно цікавився їх долею. Ще в 1971 р. про їхнє перебування у складі

групи бандуристів від Українського музично-хорового товариства в гастрольній поїздці до Москви із захопленням розповідав мій брат Василь Польовий (мешканець Москви), який відвідував їхні концерти. Особливо вражав його Василь Литвин своєю колоритною зовнішністю і за категоричне вживання української мови за будь-яких обставин.

Як повідомив мене Гончар, у 1972 р. Василь оселився в наддніпрянському селі Гребені придбавши там хату.

Родом Литвини з с. Федорівки Добровеличківського району Кіровоградської області. Василь Степанович Литвин народився 4 червня 1941 року, Микола Степанович Литвин – 4 березня 1943 року. Перші уроки гри на бандурі брали у бандуриста Михайла Білошапки в м. Кролевець.

Василь працював у Чернігівській та Тернопільській філармоніях. Був солістом оркестру українських народних інструментів Музично-хорового товариства УРСР. Часто виступав із братом Миколою у складі бригади народних кобзарів. Виступав і як соліст-бандурист.

Має багатий кобзарський репертуар, в тому числі чимало власних творів. Серед них "Вітер віє, поле мріє", "Вийшов місяць і зоря", "Дума про матір" (на слова Бориса Олійника), "Посланіє" (на слова Тараса Шевченка), "Народе мій" (на слова Івана Франка), "Рятуйте, люди, пісню" (на слова Петра Перебийноса). Створив музику на слова дружини Антоніни Литвин, Олеся Бердника, Василя Симоненка, Дмитра Павличка та інших.

1983 року разом із кобзарем Георгієм Кириловичем Ткаченком із метою познайомитися я відвідав Василя Литвина в його оселі в дніпрових кручах села Гребені, де він мешкав із чималою сім'єю. Мали кількагодинну цікаву розмову. Ночувати влаштував нас в оселі свого сусіда і приятеля письменника-фантаста Олеся Бердника.

Пам'ятаю організований Бердником і Василем Литвином великий концерт "Рятуйте, люди, пісню" на київському стадіоні "Динамо" в 1989 році, концертні заходи до проголошення ними Духовної Республіки. В с. Стрітівка Кагарлицького району Київської області Василь Литвин створив школу кобзарського мистецтва і очолив її.

Обирався головою Всеукраїнської спілки кобзарів. У 1990 році Василеві Литвину присвоєно звання Заслуженого артиста України.

Микола Литвин із 1961 р. навчався в Київському музичному училищі, потім у Тернопільському музичному училищі. З 1966 р. вчився у Львівській державній консерваторії по класу бандури В. Герасименка. З 1969 р. працював артистом оркестру українських народних інструментів Музично-хорового товариства УРСР. Працював і журналістом.

Часто виступав як соліст-бандурист, а також у дуеті із братом Василем. У своєму репертуарі має думи "Невольницький плач", "Про трьох братів Азовських", "Про козака-бандуриста", "Буря на Чорному морі", історичні пісні, твори композиторів.

Його власними творами є "Гомоніла Україна" (на слова Тараса Шевченка), "Там у степу" (на слова Василя Симоненка), "Глянь бо, дівчино" та "Моя Україно" на власні тексти й інші. Він є автором багатьох публікацій на кобзарську тематику в періодичній пресі, зокрема статей про кобзаря Георгія Ткаченка.

Пригадую своє колядування в 1980-х роках із гуртом колядників Олександра Фисуна, ними ми вшановували на зимові свята окремих визначних українських патріотів. Одне з колядувань було присвячене видатному бандуристові Миколі

Литвину та його родині в його київському помешканні.

Визначні кобзарі-бандуристи Василь і Микола Литвини й тепер активно кобзарюють. Даж-боже, їм допоможи!

ПІСЛЯСЛОВО АВТОРА

В радянські часи (1970 - 1980-ті роки) в Києві інколи можна було потрапити на виступи бандуристів. Перед невеликим колом шанувальників кобзарства відбувалися такі концерти в Товаристві охорони пам'яток культури (на території Києво-Печерської лаври), перед численнішими слухачами в Спілці письменників України, в Інституті мистецтвознавства фольклору та етнографії АН УРСР тощо. Виступали кобзарі Андрій Матвійович Бобир, Семен Петрович Гнилоквас, Павло Степанович Супрун, лірник Павло Дем'янович Чемерський та інші. Пам'ятаю їхній концерт у Богуславці 16 травня 1981 р. на відкритті пам'ятника Марусі Богуславці. Туди я їздив із сином Миколою, якого Товариство охорони пам'яток культури запросило фотографувати цю подію.

Здається, з 1979 р. поновив свою участь у тих концертах Анатолій Дмитрович Гришин, якому перед тим керівництвом його аспірантури була поставлена умова: або бандура, або дисертація.

Зрідка доводилося слухати виступи бандуристок Галини Іванівни Менкуш та Тетяни Лободи. Деякий час Т. Лобода була разом зі мною учасницею хору "Гомін".

Крім звукозаписів живого голосу бандуристів, переписав я дещо з репертуару на той час вже померлих кобзарів – Єгора Хомовича Мовчана, Петра Івановича Гузя та інших, а також лірника Оврама Родіоновича Гребеня. Цьому сприяла завідувач фондів Галина Терентіївна Рубай. Дозвіл на переписування здивував співробітника інституту, мистецтвознавця Михайла Селівачова, який стиха пояснив: "Та це ж у нас вважається криміналом!" Я ж подумав, що це віддяка за передачу у фонди звукозапису весілля, яке я зробив у кубанській станиці Охтанізівській.

Ближче до проголошення незалежності України багато хто з бандуристів вийшло зі своїми сольними виступами на площі й вулиці Києва, в підземні переходи. Серед тих пригадую Степана Дмитровича Щербака (знав його ще з 1971 р. як активного відвідувача музею Івана Гончара), Ярослава Олеговича Черногуза, Володимира Григоровича Горбатюка (влітку 2001 р. зустрічав його з учнем Стрітівської кобзарської школи в Каневі, де вони виступали біля могили Тараса Шевченка), лірника Михайла Йосиповича Хая.

Активізувалися й молоді кобзарі – представники традиційного старосвітського кобзарства (послідовники Георгія Ткаченка), серед яких вирізнялися Тарас Силенко, Тарас Компаніченко, Юрко Кочержинський, Корній Мазур та інші. Публічно виступав Рунтато київської громади РУНВіри бандурист Богдан Павлович Островський. До речі, Богдан Островський та Степан Щербак (також тепер сповідник РУНВіри) у 1980-х роках були виключені з Державної капели бандуристів за "націоналістичні настрої".

Ніколи у мене не виникало бажання відвідувати виступи Державної капели бандуристів. Здавалася вона мені великим хором, більшість учасників якого була просто співаками, а не музикантами (на телеекрані добре видно, що багато з них лише співає, тримаючи в руках бандуру). Проте і в тій капелі були вправні бандуристи, як от

Володимир Ількович Войт, Йосип Кузьмович Яницький, Геннадій Никанорович Нещотний та інші, які виступали і як солісти.

З великим успіхом проходили концерти бандуристів Віктора Мішалова з Австралії та Юліана Китастого з Канади. Мішалова раніше зустрічав у Георгія Ткаченка, у якого той брав уроки на старосвітській бандурі...

Я вдячний долі, що подарувала зустрічі з прекрасними українцями – кобзарями-бандуристами, які морально підтримували мене в лихоліття російсько-радянської неволі. Думи та історичні пісні кобзарів сповнювали моє серце вірою у перемогу нашого народу, наснажували, підносили і очищали, допомагали глибше пізнати мою дорогу Батьківщину. Я дуже радий, що мені на схилі життя вдалося написати книжечку спогадів про цих шляхетних і дорогих мені людей. Схиляю перед ними голову за ту радість, яку вони подарували мені в тяжкі роки та в добу воскресіння нашого народу.

ЖИТТЯ, ПРОЖИТЕ ДЛЯ УКРАЇНИ

Про Рената Польового писати легко.

Коли любиш, серце саме пише.

Пов'язали нас не родинні стосунки, не професія, не випадок. Пов'язала нас боротьба за волю України. Спочатку ми були з ним в Українській гельсінській спілці, хоч тоді ще не пізнали один одного. Потім була праця в Українській республіканській партії. І тут не відразу наші долі зійшлися.

Коли боротьба в УРП за те, якою їй бути – радикально-націоналістичною, чи виважено-демократичною, – завершилася пірровою перемогою дисидентів, Ренат Петрович побачив, що і йому немає місця в цій партії, яка ніби й закликає до боротьби, та водночас намагається задобрити споконвічного ворога...

Так ми опинилися серед членства Всеукраїнського політичного об'єднання "Державна самостійність України". Відтоді, з 1994 р., ми вже йшли не тільки однією дорогою, а навіть вузькою стежиною, на яку наважилося стати небагато діячів, боячись образити то росіян, то євреїв, чи інших наших "історичних друзів". Для нас же обох зненавидженими були заклики до міжнаціонального порозуміння коштом української сторони.

Отже, поріднила нас національна ідея. Ренату Польовому було не важливо, що ДСУ – маленька партія, йому важливо було перебувати серед одностайних, людей близьких і рідних. Авторитет пана Рената в ДСУ був високий, тому невдовзі й погодився він на наше прохання очолити Суд честі.

Як на мене, чи не єдиним недоліком пана Рената є його дивовижна скромність. Інколи доводилось наполегливо провокувати його, щоб він написав спогади чи про Кубань, чи про зустрічі з кобзарями, то про УГС та Український культурологічний клуб. "Та що я напишу? Це Ви пишіть, Ви вмієте..." – була відповідь.

І це тоді, коли пан Ренат чудово володіє українським словом. Його спогади – прозорі, м'які, наповнені щемом втраченого. Читаєш – і входиш у тиху та чисту річку української сільської мови, в якій нема місця жакливім цивілізаційним новотворам.

Ренат Петрович увесь свій вік прожив долею нашої Батьківщини. Наважуся сказати, що в нього не тільки українська душа. В нього переселилась ідеальна душа

нашої козацької Прабатьківщини: тиха та маломовна, кришталево чиста і спокійна, принципова та щедра, талановита, непоступлива й відважна.

Інженер-винахідник, громадський діяч і письменник Ренат Польовий чесно прожив більшу частину свого життя. Йому не соромно глянути у вічі: ні друзям, ні рідним, ні минулим чи наступним поколінням. Може, хіба ненародженим...

На превеликий жаль – і жах! – українських , діячів, у яких гармонійно поєднуються моральна чистота і талант, небагато в сучасній Україні.

Та все ж люди, з яких можна сміливо брати приклад, є.

І серед цих небагатьох – козак із Дніпропетровщини Ренат Польовий.

Уклін Йому за життя, прожите для України.

Роман КОВАЛЬ,
Письменник